

KRZYSZTOFORY

Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa

35

Zeszyt z okazji 60-lecia istnienia muzeum w Starej Synagodze w Krakowie /
Volume issued on the occasion of the 60th anniversary of the museum
in the Old Synagogue in Kraków

Koncepcja merytoryczna zeszytu /
The concept behind the main theme of the volume:
Eugeniusz Duda

Muzeum Historyczne Miasta Krakowa

Kraków 2017

Muzealne sprawy

Museum Issues

Dr Anna Szałapak (1952–2017)

Z wielkim smutkiem i żalem przyjęliśmy wiadomość o śmierci dr Anny Szałapak, naszej koleżanki, długoletniej pracownicy Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, a jednocześnie znakomitej pieśniarki Piwnicy pod Baranami. Wraz z jej – jakże przedwczesnym – odejściem ubyłła część Krakowa, jego tradycji, legend i zwyczajów. Była Anna Szałapak współtwórczynią i wiele znaczącą osobowością dla klimatu kulturalnego Krakowa. To dzięki takim ludziom jak ona możemy mówić o stale obecnym, ciągle się odtwarzającym, budzącym zachwyt i zauroczenie swoistym *genius loci* naszego miasta. Była Pani Anna, bo tak do niej mówiliśmy, osobą o różnorodnych umiejętnościach, pasjach i zainteresowaniach. Łączyła znakomicie temperament artystki z postawą wnikliwego, systematycznego badacza. Choć widziała wiele pięknych krajów i miast, to nad wszystkie ich wspaniałości przedkładała Kraków, miasto rodzinne, z którym była związana nie tylko przez fakt narodzin, pracy i zamieszkania, ale miłością z serca płynącą.

Urodziła się, jak to podkreślają jej biografowie, ostatniego dnia lata – 22 września 1952 roku – w rodzinie inteligenckiej o pokoleniowych związkach z Krakowem¹. Jej rodzicami byli Zbigniew i Janina Szałapak z domu Kulig. Ojciec z zawodu inżynier, mama architekt. Jej dom rodzinny to kamienica przy ulicy Mazowieckiej 15/1, w samym sercu Krowodrzy. Tradycje historyczne tej dzielnicy rozsławił Stefan Turski w wodewilu *Krowoderskie zuchy*, ukazującym murarską rodzinę Gzysmików, która hołdowała zwyczajowi budowy szopki i chodzenia z nią po kolędzie. I śpiewogra, i szopka miały w przyszłości do odegrania ważną rolę w życiu Anny Szałapak. Pierwsze nauki pobierała w latach 1959–1967 w Szkole Podstawowej nr 36 przy ulicy Mazowieckiej 70, jednej z najstarszych tego typu szkół w Krakowie, której historia sięga lat 1812–1814. Szkoła nosiła od 1962 roku imię Mieczysława Lewińskiego, w 1993 roku otrzymała imię Henryka Sienkiewicza. Naukę zwieńczoną egzaminem dojrzałości kontynuowała w latach 1967–1971 w X Liceum Ogólnokształcącym im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Absolwentami tej szkoły byli m.in. Ewa Bukojemska, Wojciech Misiąg, Małgorzata Olkuszka, Bogusław Sonik, Teresa Starmach. Po maturze podjęła w latach 1971–1973 studia z filologii angielskiej na Uniwersytecie Jagiellońskim, aby w roku akademickim 1973/1974 przenieść się na Wydział

Filozoficzno-Historyczny na kierunek etnografia. Studia ukończyła w roku 1980, uzyskując tytuł magistra etnografii na podstawie obrony pracy „Wiejskie wnętrza mieszkalne jako źródło wiedzy o poglądach estetycznych jego użytkowników”, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Jadwigi Klimaszewskiej (16 lipca 1980). Wysoka ocena badawczych walorów pracy magisterskiej zdecydowała

o jej publikacji w nieco skróconej wersji w wydawanym przez Instytut Sztuki PAN czasopiśmie „Polska Sztuka Ludowa” (1981, t. 36, nr 2 s. 82–91). Wydarzenia 1980 roku – rozpoczęty festiwal Solidarności – i jej osobiste zaangażowanie w ten ruch sprawiły, że nie podjęła planowanych studiów doktoranckich w Instytucie Sztuki PAN w Warszawie.

Jak wspominała, od dzieciństwa jej ulubionym zajęciem był śpiew. W czasie studiów swoje zamiłowania artystyczne realizowała, tańcząc w balecie Zespołu Artystycznego Pieśni i Tańca Uniwersytetu Jagiellońskiego Słowianki. To dzięki chórzystkom tego zespołu, jak wspominała po latach, została wprowadzona do Piwnicy i przedstawiona guru tego już wtedy owianego legendą i sławą niepokornego kabaretu, Piotrowi Skrzyneckiemu. Jej debiutem piwnicznym, który miał miejsce w styczniu 1979 roku, było wykonanie jednej z piosenek Bułata Okudźawy. Występ dobrze oceniony przez Zygmunta Koniecznego, jak wspominała po latach, stał się przepustką do trwałych związków z Piwnicą. Szybko też uzyskała własny repertuar, na dobry początek kilka piosenek ofiarowali jej Krzysztof Rychlik i Zygmunt Konieczny.

¹ Wywiad: Anna Szałapak. Rozmowa z Anną Szałapak na temat tradycji i obchodzenia Świąt Wielkanocnych. Rozmowę przepr. Katarzyna T. Nowak [online]. Odkryj Małopolskę.pl [dostęp 18 maja 2017 r.]. Dostępny w internecie: <http://www.odkryjmalopolske.pl/wywiad-anna-szalapak.html>.

Pierwszy rok w Piwnicy to oprócz spektakli była, jak opowiadała, wędrownica z Piotrem Skrzyneckim po salonach krakowskiej elity. Piwnica lat 1980–1981 przeżywała wielkie chwile, uczestnicząc czynnie w budzeniu Polaków do wolności. Zafascynowana występami w Piwnicy, przez pierwsze lata po ukończeniu studiów nie podejmowała stałej pracy, zadowolając się doraźną współpracą z etnologami z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego przy realizacji tematu badawczego „Religijność ludowa”. Z czasem, dążąc do stabilizacji, rozpoczęła starania o pozyskanie stałej pracy. Podejrzała, że jej zaangażowanie w działalność opozycyjną było przyczyną nagłego braku obiecane etatu w Muzeum Etnograficznym. Z braku innych możliwości podjęła 15 czerwca 1982 roku pracę w Muzeum Narodowym w Krakowie na stanowisku starszego referenta ds. kancelaryjnych. Po kilku miesiącach, gdy otworzyły się możliwości pracy zgodnie z jej wykształceniem, przeszła za porozumieniem stron do Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, w którym została asystentem w Dziale Folkloru i Tradycji Krakowa. Z Muzeum naszym związała się na blisko ćwierć wieku, do czasu przejścia na emeryturę w 2008 roku. Tutaj otworzyły się dla niej możliwości pełnej realizacji własnych zamierzeń badawczych, tym bardziej że jej koncepcje i pomysły w pełni współgrały z planami pracy Muzeum.

W Muzeum Historycznym przeszła wszystkie stopnie wtajemniczenia w arkana zawodu muzealnika, awansując od stopnia asystenta, starszego asystenta, adiunkta do kustosa. Mistrzowskie opanowanie sposobów i zasad opracowania zbiorów, sporządzania kart katalogu naukowego, przygotowania scenariuszy wystaw, zasad budowy ekspozycji, kierowania zespołami ludzkimi spowodowały, że awansowała też w hierarchii służbowej, co znalazło widomy wyraz w powierzeniu jej funkcji kierownika Działu Folkloru i Tradycji Krakowa. Anna Szałapak z talentem łączyła dwa światy: świat szopek krakowskich z nie mniej fascynującym światem tańca i muzyki. Oba osadzone głęboko w tradycji i historii Krakowa, wzajemnie doskonale się dopełniały. Swój udział w działaniach artystycznych Piwnicy uznawała za wielką szkołę, w której obcowanie z artystami tej miary, co Zygmunt Konieczny, Zbigniew Preisner, Andrzej Zarycki, Jan Kanty Pawluśkiewicz, Michał Zabłocki, Jacek Wójcicki, Grzegorz Turnau, Andrzej Sikorowski, Konrad Mastyla i przede wszystkim Piotr Skrzynecki, było dla niej niezapomnianą, wielką nauką. „Wszystko co osiągnęłam – mówiła – zawdzięczam tym wspaniałym ludziom. To dzięki nim doznałam wielu wspaniałych przeżyć artystycznych. Tam, w Piwnicy, wszystkiego się nauczyłam”. Wraz z upływającym czasem zmieniał się wizerunek artystyczny Anny Szałapak. W pierwszej połowie lat osiemdziesiątych to wykonawczyni pieśni umęczonego narodu. *Czarna sukienka, Kolęda warszawska, Kolęda katyńska* – to pieśni symbole tego okresu. Wraz z pojawieniem się nadziei na lepsze życie przemianie uległ repertuar pieśniarki, zmie-

nił się też jej strój, czerń zastąpiła biel. Tu symbolami są piosenki Zygmunta Koniecznego do słów Agnieszki Osieckiej – *Białe zeszyty* i *Grajmy Panu*. Od nich rozpoczął się inny, świetlisty repertuar. Ostatnim ważnym dla kształtowania jej postawy artystycznej wydarzeniem było spotkanie i przyjaźń z Agnieszką Osiecką, która nazwała ją Białym Aniołem. Jak nikt inny potrafiła pozyskiwać teksty swoich piosenek od najwybitniejszych poetów, m.in. Ewy Lipskiej, Agnieszki Osieckiej, Stanisława Barańczaka, Włodzimierza Dulęby, Czesława Miłosza. Z czasem stała się Anna Szałapak mistrzowską wykonawczynią piosenki literackiej. Swoją sztukę, wirtuozerię w tej dziedzinie zawdzięczała przede wszystkim własnej pracowitości. Za najważniejszy moment w kreacji artystycznej uznawała czas próby. „To mnie – mówiła – najbardziej fascynowało. Wtedy bowiem metodą prób i błędów nadaje się utworowi optymalny kształt. Te poszukiwania najlepszego wyrazu są najciekawsze”. Leszek Długosz uważa, że sztuka Anny Szałapak była bardzo wykonypowana, dopracowana w każdym szczególe: „Ona miała koncepcję całości, pewnego gestu, rekwizytu, którym się posługiwała. Robiła takie miniinscenizacje i tym się odróżniała od tak zwanych piosenkarek. Jej występ robił zawsze wrażenie perfekcyjnie przygotowanego. Z każdej piosenki tworzyła mały teatrzyk”. Sama opowiadała o swojej metodzie pracy następująco: „Staram się mieć każdą piosenkę precyzyjnie przemyślaną i przygotowaną. Ani jednej puszczonej nuty – wszystkie perfekcyjnie opanowane. Ani jednego zbędnego gestu. Piosenka jest małym dramatem. W dwóch, trzech minutach trzeba zawrzeć jakąś historię, przedstawić czyjś los. Jest to niezmiernie trudne, ale przez to ciekawe”. Oprócz występów w Piwnicy z czasem zaczęła koncertować samodzielnie. Dużym powodzeniem cieszyły się jej autorskie koncerty i recitale, prezentowane w kraju i za granicą oraz wydane na kilku płytach. W czasie swojej kariery zdobyła też wiele nagród. Najpełniejszą listę jej dokonań piosenkarskich zestawili Janusz R. Kowalczyk w książce *Wracając do moich Baranów – 10 lat z Piwnicą*. Zestawienie to przytaczam prawie w całości², aby dać wyobrażenie o wielości dokonań artystki.

Recitale autorskie

- 1987 – *Z czego składa się świat*
- 1990 – *Koncert kolęd z szopką krakowską w tle*
- 1997 – *Żywa woda*

Dyskografia

Płyty autorskie

- 1997 – *Anna Szałapak z Piwnicy pod Baranami*
- 1999 – *Anna Szałapak w Trójce, czyli z czego składa się świat*
- 2000 – *Żywa woda, czyli rzeka nierzeczywista*
- 2004 – *Serca na rowerach*

Udział w nagraniach zbiorowych (wybór)

- 1992 – *Piwnica pod Baranami. Piosenki piwnicznych kompozytorów*, vol. 1
- 1993 – *Piwnica pod Baranami. Piosenki piwnicznych kompozytorów*, vol. 2
- 2000 – *Piwnica Pod Baranami. Przychodzimy, odchodzimy*
- 2001 – *Piwnica Pod Baranami*, box (6CD)

² Por. Kowalczyk Janusz R.: *Anna Szałapak. 22.09.1952–14.10.2017* [online]. Culture.pl, październik 2017 [dostęp 18 maja 2017 r.]. Dostępny w internecie: <https://culture.pl/pl/tworca/anna-szalapak>.

Anna Szalapak podczas promocji swojej książki w ramach szóstej edycji muzealnego cyklu Salon Książki Krakowskiej, sala Baltazara Fontany w pałacu Pod Krzysztoforą, 11 stycznia 2013 r., fot. Andrzej Janikowski

Film (wybór)

1980 – *Tylko tyle*, film fabularny, telewizyjny, reż. Anna Górna; udział wykonawczy – śpiew (*Desiderata*)

1982 – *Pole bitewne*, film dokumentalny, oświatowy, o sztuce, reż. Andrzej Papuźniński; udział wykonawczy – śpiew

1987 – *Śmierć Johna L.*, film fabularny, reż. Tomasz Zygadło; obsada aktorska – jedna z osób uhonorowanych nagrodą prezydenta miasta

1998 – *Zwyczajna dobroć*, film dokumentalny, oświatowy, biograficzny, reż. Maria Zmarz-Koczanowicz; udział wykonawczy – autorska wypowiedź o bohaterze filmu, Jerzym Turowiczu

1999 – *Czas bezpowrotny*, film animowany, reż. Anna Matysik; udział wykonawczy – śpiew

2002 – *Rozmowy o zmierzchu i świcie*, film dokumentalny, telewizyjny, reż. Magda Umer; udział wykonawczy – wypowiedzi, śpiew

2002 – *Zielono mi*, filmowy zapis koncertu, reż. Magda Umer; udział wykonawczy – śpiew

Teatr Telewizji

1981 – *Kocham cię za to, że cię kochać muszę*, na podstawie utworów Kazimierza Przerwy-Tetmajera, reż. Andrzej Maj; premiera 8 marca 1981; udział wykonawczy – śpiew

Nagrody

1997 – nagroda Programu III Polskiego Radia Mateusz

1997 za osiągnięcia artystyczne, oryginalną interpretację piosenek i niepowtarzalny styl; laureatka konkursu 1 Programu TVP za wykonanie piosenki *Zaklinanie, czarowanie*

2006 – statuetka Przyjaciół Zaczarowanego Ptaszka na Festiwalu Piosenki Zaczarowanej w Krakowie

2008 – Złoty Laur za Mistrzostwo w Sztuce za rok 2007 – za mistrzostwo w sztuce piosenki literackiej, Fundacja Kultury Polskiej Kraków.

Spełniając się artystycznie, mocno przeżywając piosenkarskie występy, pozornie na drugim planie pozostawiała swoją pasję etnografa, badacza, opiekuna folkloru i tradycji krakowskich. W jednym z wywiadów mówiła: „Jestem krakowianką z babki prababki i to zajęcie jest dla mnie ważne. Tradycje naszego miasta wymagają czułej opieki. Szopki krakowskie, Lajkonik, Emaus, Rękawka nie mogą zginąć. Trzeba je pielęgnować, dokumentować, utrwalać. Wyczerpana występami, z przyjemnością wracam do obyczajów i historii miasta”³. Rokrocznie przez blisko 25 lat była organizatorką kolejnych edycji *Konkursu na najpiękniejszą szopkę krakowską* oraz kuratorem wystaw pokonkursowych szopek. Była też inicjatorką stałego cyzelowania regulaminu konkursu, tak aby pozostawiając wolne pole dla fantazji twórców szopek, jednocześnie stał na straży tych elementów, które mocno osadzone w tradycji, czynią krakowską szopkę

³ *Ibidem*.

zjawiskiem unikatowym, niepowtarzalnym, nigdzie indziej niespotykanym w takim kształcie. W zakres jej obowiązków wchodziła też dbałość o stan kolekcji szopek, współpraca w tworzeniu programów konserwatorskich, typowanie szopek na wystawy krajowe i zagraniczne, opiniowanie nowych szopek do zakupu po każdorazowym konkursie. Była kuratorem kilkunastu wystaw szopek na terenie kraju i poza granicami, m.in. w Taorminie, Mesynie, Chicago, Rzymie, Weronie, Paryżu, Kopenhadze, Manchesterze, Brukseli, Wiedniu, Bratysławie, Kansas City, Miami, Norymberdze, Sztokholmie. Większości wystaw towarzyszyły specjalnie na te okazje przygotowywane wydawnictwa, wiele z nich było jej autorstwa. Nie sposób wyliczyć wszystkich, oto wybór kilku: *Cracovie ville belle et merveilleuse* (Cracovie 1993), *Krakovian Szopka: From the Collection of the Historical Museum of the City of Krakow* (Chicago 1994), *La crèche de Cracovie* (Strasbourg 1995), *Julekrybber Fra Krakow* (København–Kraków 1997), *Cribs from the historical Museum of Cracov* (Helsinki 2000), *Die Krakauer Weihnachtsskrippe* (Stift Rein 2002).

Znakomita popularyzatorka krakowskich tradycji i obyczajów była ponadto autorką wielu artykułów prasowych, licznych wywiadów radiowych, telewizyjnych, prasowych. Zaprzyjaźniona z wielu dziennikarzami, w tym z legendarnym redaktorem „Tygodnika Powszechnego”, Jerzym Turowiczem.

Szałapak przez lata praktyki, poznała fenomen krakowskiej szopki jak nikt inny. Tę swoją ogromną wiedzę wykorzystwała w rozprawie doktorskiej napisanej pod kierownictwem prof. dr. hab. Czesława Robotyckiego, a obronionej na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w 2012 roku. Ta jedyna w swoim rodzaju monografia została wydana przez Muzeum Historyczne Miasta Krakowa w 2012 roku – *Szopka krakowska jako zjawisko folkloru krakowskiego na tle szopki europejskiej. Studium historyczno-etnograficzne*. Dzieło to stanowić będzie przez wiele lat jedno z najważniejszych źródeł do historii krakowskich zwyczajów. Wcześniej ukazały się następujące wydawnictwa książkowe jej autorstwa: *Kraków piękny i baśniowy. 100 fotografii Janusza Podleckiego* (Kraków 1993, przedmowa Anny Szałapak), wersja angielska, niemiecka francuska i polska, *Szopki krakowskie = Cracoviam Christmas cribs* (Olszanica 2002, tekst Anna Szałapak), *Kraków – miasto w Europie = Kraków – a city in Europe* (Bydgoszcz 2004, tekst Anna Szałapak). Wiele wysiłku i uwagi poświęciła też innym obyczajom. Dążąc do zachowania tradycyjnego kształtu Emausu, łączącego religijny rytuał z ludyczną zabawą i podziwianiem bogactwa kramów oferujących różnorodne pamiątki związane z tą uroczystością, zainicjowała i organizowała *Konkurs na najpiękniejsze drzewo emausowe*, odbywający się corocznie w Poniedziałek Wielkanocny w oddziale MHK Dom Zwierzyniecki przy ulicy Królowej Jadwigi 41. Przez długie lata trudno było sobie wyobrazić

pochód Lajkonika bez jej obecności. To ona wyznaczała rytm tańca i pochodu groźnego Tatarzyna w towarzystwie kapeli mlaskotów w otoczeniu zwierzynieckich włóczków. Dbała, aby na czas dostarczone prezydentowi miasta sakwę z należnym Lajkonikowi haraczem oraz by pełne były pułchary, którymi wznoszono toasty za pomyślność Krakowa i jego mieszkańców. To ona była główną konsultantką projektantki nowych szat lajkonikowych z zespołu prof. Krynstyny Zachwatowicz.

Bardzo istotny był jej udział w organizacji obchodów 750. rocznicy lokacji Krakowa, obchodzonej w 2007 roku i przygotowywanej przez Muzeum Historyczne Miasta Krakowa. Po licznych dyskusjach postanowiono, że w trzech w kolejnych latach zaprezentowane zostaną publiczności wystawy ukazujące obecność Krakowa w świadomości Polaków w trzech wymiarach. Pierwszy to Kraków w legendzie, drugi – Kraków przedlokacyjny i trzeci Kraków – miasto prawa magdeburskiego. Przygotowanie pierwszej wystawy – *Legends i tajemnice Krakowa. Od króla Kraka do Piotra Skrzyneckiego* – powierzono Annie Szałapak. Dzięki jej inwencji i pomysłom powstała duża, pełna rozmachu, wieloczęściowa ekspozycja. Jej trzon zaprezentowano w salach pałacu Pod Krzysztofory, zaś mniejsze części w Wieży Ratuszowej, Celestacie, Starej Synagodze i w piwnicach Domu pod Krzyżem. Na wystawie pokazano malarstwo, grafikę, rzeźby, fotografie, kostiumy, przedmioty rzemiosła artystycznego ilustrujące legendy Krakowa. Ekspozycji towarzyszyły katalog naukowy oraz obszerny album, oba autorstwa Anny Szałapak. Album jest literackim zapisem na nowo napisanych legend, świeżo odkrytych tajemnic, obyczajów i ludzi ważnych dla historii miasta, historii Polski (*Legends i tajemnice Krakowa. Od króla Kraka do Piotra Skrzyneckiego*. Kraków 2005). To nowe opracowanie legend i tajemnic Krakowa zdobyło uznanie zarówno krytyków, jak i publiczności, co znalazło wyraz m.in. w przyznaniu jej tytułu Krakowskiej Książki Miesiąca w sierpniu 2005 roku. Pozycja ta zajmuje poczesne miejsce w bibliografii opracowań poświęconych kulturze i sztuce Krakowa.

Dorobek artystyczny i naukowy Anny Szałapak budzi podziw i uznanie. Za wybitne zasługi w działalności na rzecz polskiej kultury i osiągnięcia w pracy artystycznej w 2016 roku została odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Anna Szałapak zmarła w Krakowie 14 października 2017 roku w wieku zaledwie 65 lat. Bliscy, artyści i fani pożegnali ją 20 października na cmentarzu Rakowickim w Krakowie. Z jej odejściem straciliśmy znakomitą koleżankę, prawego człowieka, wielką artystkę, uznanego muzealnika. Trudno uwierzyć, że nie spotkamy już na ziemskich drózkach Białego Anioła, przyjaznego ludziom człowieka.

Cześć Jej pamięci.